

UOT 75:792

ORCID: 0009-0008-5741-4825

DOI: 10.52094/KWJO8614

Ülkər Səbuhi qızı Ələkbərova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Magistrant
elekberovaulker9@gmail.com

NAZİM BƏYKİŞİYEVİN YARADICILIĞINDA VİZUAL OBRAZ AXTARIŞI RƏNGKARLIQ VƏ SƏHNƏQRAFIYA SİNTEZİ KONTEKSTİNDƏ

Xülasə: Bu məqalədə Nazim Bəykişiyev yaradıcılığında vizual obraz axtarışları rəngkarlıq və səhnəqrafiyanın qarşılıqlı əlaqəsi kontekstində təhlil olunur. Rəssamın əsərlərində impressionizm və abstraksionizmin sintezi, rəng harmoniyası və emosional ifadə vasitələri əsas bədii xüsusiyyətlər kimi ön plana çıxır. “Mələk”, “ev”, “fəsillər” və “Abşeron” kimi motivlərin həm rəngkarlıqda, həm də səhnə tərtibatında müxtəlif semantik çalarlar qazanaraq dəyişikliyə uğradığı göstərilir. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilir ki, rəssamın yaradıcılığında rəngkarlıq və səhnəqrafiya bir-birini tamamlayan vahid estetik sistem təşkil edir və bu sintez onun bədii düşüncəsinin çoxqatlı və çevik xarakterini əks etdirir.

Açar sözlər: Nazim Bəykişiyev, rəngkarlıq, səhnəqrafiya, vizual obraz, mələk, ev, fəsillər

Azərbaycanın görkəmli teatr rəssamlarından biri olan Nazim Bəykişiyevin yaradıcılığı, onun rəngkarlıqda formalaşdırdığı vizual obrazları teatr fəaliyyətinə də uğurla tətbiq etməsi baxımından xüsusi maraq doğurur. İlk növbədə, rəssamın həm rəngkarlıq, həm də səhnəqrafiya sahəsindəki xüsusiyyətlərinə nəzər yetirdikdə qeyd etmək olar ki, onun rəngkarlıq yaradıcılığında əlvan, mirvari çalarlı və pastel tonların geniş tətbiqi diqqəti cəlb edir. Bu xüsusiyyətlər əsərlərdə sakitlik və harmoniyanın yaradılmasına xidmət edir. Eyni zamanda, üslub baxımından impressionizm və abstraksionizm cərəyanlarının sintezindən istifadə etməsi rəssamın özünəməxsus vizual ifadə dili formalaşdırmasına şərait yaradır. Bu fərdi yanaşma onun əsərlərinə həm estetik, həm də emosional dərinlik qazandırır. Teatr sahəsindəki fəaliyyətinə gəldikdə isə qeyd olunur ki, “ Nazim Bəykişiyevin quruluş verdiyi tamaşa

tərtibatları forma bitkinliyi, kolorit əlvanlığı ilə seçilir” [İslamova, S., 2017, s. 4]. Bu fikir rəssamın səhnə tərtibatlarında da rəng, kompozisiya və ümumi vizual həllin yüksək səviyyədə işləndiyini göstərir.

Nazim Bəykişiyevin həm rəngkarlıqda, həm də səhnəqrafiyada yaratdığı **“mələk” obrazı** xüsusi diqqət çəkir. Belə ki, onun “Yatmış mələk” (2007) əsərində bu obraz daha çox sakitlik, saflıq və mənəvi hüsurun vizual ifadəsi kimi təqdim olunur. Rəssam mələyi qarışıqlıqdan və xaosdan uzaq, harmonik və durğun bir mühitdə təsvir etmişdir. Lakin 26 sentyabr 2003-cü ildə Mehriban Ələkbərzadənin quruluşunda “Qatil” tamaşasının tərtibatında eyni obraz fərqli semantik yük qazanır. Burada mələk obrazları artıq sakitlik və harmoniyadan uzaqlaşaraq dinamik və enerjili formada təqdim edilir. Onların hərəkətli, sanki qaçış halında olmaları və müəyyən bir gərginlik hissi yaratmaları səhnədə daha çox xaotik atmosferin formalaşdırılmasına xidmət edir.

Professor İlham Rəhimli Nazim Bəykişiyevin səhnəqrafiyası ilə bağlı fikirlərində qeyd edir ki, “Bir sıra tamaşalarda Nazim Bəykişiyevin tərtibatı ikimərtəbəli olur” [Rəhimli, İ., 2007, 25 oktyabr, s. 7]. Məhz bu xüsusiyyət “Qatil” tamaşasında tətbiq olunan ikimərtəbəli **ev** quruluşunda da aydın şəkildə özünü göstərir. Eyni yanaşmanın rəssamın rəngkarlıq yaradıcılığına da sirayət etdiyini müşahidə etmək mümkündür. Bu baxımdan rəssamın “Evlər” (2006), “Qırmızı damlı ev” (2006), “Qum üzərində ev” (2006), “Evlər” (2007) kimi əsərləri xüsusi qeyd oluna bilər. Həmin əsərlərdə ev təsvirləri daha çox xəyali və nostalji ovqatda təqdim edilir. Məsələn, “Evlər” (2006) əsərində evlər realistik xətlərdən uzaq şəkildə verilmiş, sarı rəng isə kompozisiyada işıq effekti yaradan əsas vasitə kimi çıxış etmişdir. “Qırmızı damlı ev” əsəri isə daha çox abstrakt və emosional yüklü nümunələrdən biri kimi diqqət çəkir. Burada evlərin formaları qırıq xətlərlə ifadə olunmuş, qırmızı damlı ev isə kompozisiyanın vizual mərkəzi kimi vurğulanmışdır. Ümumilikdə, rəssamın ev mövzusunə müraciət etdiyi əsərlərdə evlərin bir-birinə yaxın və sıx şəkildə yerləşdirilməsi diqqəti cəlb edir. Rəng həlli baxımından isə ağ, boz və sarı tonların üstünlük təşkil etdiyi müşahidə olunur. Evlərin bu cür bir-birinə bağlı şəkildə təsviri “Qatil” tamaşasının səhnə tərtibatında da öz əksini tapır və rəssamın müxtəlif yaradıcılıq sahələri arasında daxili əlaqənin olduğunu göstərir.

Rəssamın rəngkarlıq yaradıcılığında mühüm yer tutan digər təsvirlər sırasında “Yay” (1983), “Payız” (2004), “Bahar” (2004), “Payızın son günü” (2005), “Bahar” (2005), “Baharın əvvəli” (2006), “Qızıl payız” (2006), “Bahar” (2007) kimi əsərlər xüsusi qeyd olunmalıdır. Bu nümunələrdə rəssam əsasən

fəsilərlə bağlı maraqlı və ifadəli mənzərələr yaratmışdır. Xüsusilə payız mövzusunda müraciəti ilə bağlı Tədqiqatçı Sabir Qasimov qeyd etmişdir ki, “Nazim Bəykişiyev Abşeron payızına həsr olunmuş mənzərələrə daha çox üstünlük vermişdir. Bu səpkili mənzərələrdə ilk öncə ovqat, əhval-ruhiyyə açıq rənglərin istifadəsi ilə yaradılmışdı” [Qasimov, S., 2015, s. 21]. Bu fikir rəssamın payız təsvirlərində emosional atmosferin rəng vasitəsilə qurulduğunu göstərir. **Payız** motivi “Qatil” tamaşasının səhnə tərtibatında da müşahidə olunur. Burada ağacların saralması və yarpaqların yerə tökülməsi kimi vizual detallar rəssamın “Payız” (2004) və “Qızıl payız” (2006) əsərləri ilə səsləşir və onun rəngkarlıqla səhnəqrafiya arasında qurduğu bədii paralelləri bir daha aydın şəkildə ortaya qoyur. Qeyd etmək lazımdır ki, Nazim Bəykişiyevin yuxarıda sadalanan ev təsvirlərində müşahidə olunan sabitlik və evlərin bir-birinə yaxın yerləşdirilməsi kimi xüsusiyyətlər “Qatil” tamaşasında daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Lakin rəssamın digər səhnəqrafiya işlərində, o cümlədən “Dirilən adam” (Akademik Milli Dram Teatrında Oruc İzzətoğlunun quruluşunda, 2005) və “Qum üzərində ev” (1977) tamaşalarında bu yanaşma fərqli bədii həllini tapmışdır.

Belə ki, bu nümunələrdə rəssamın rəngkarlıq yaradıcılığında müşahidə olunan ev obrazlarının sabitliyi və dayanıqlılığı artıq qorunmur. Xüsusilə, “Qum üzərində ev” tamaşası üçün hazırlanmış səhnə tərtibatında dağılmış ev obrazı rəssamın rəngkarlıq əsərlərindəki ev təsvirlərindən xeyli fərqlənərək qeyri-sabit və parçalanmış bir məkan təsiri yaradır.

“Dirilən adam” tamaşasına verdiyi səhnə tərtibatında isə rəssam taxta materiallardan və müxtəlif konstruktiv elementlərdən istifadə etmiş, ev təsvirində daha çox realizmə meyl göstərmişdir. Burada artıq xəyali və şərtiləşdirilmiş mühitdən fərqli olaraq, əsərin məzmununu açan daha realistik bir səhnə atmosferi formalaşdırılmışdır.

Həmçinin “Qum üzərində ev” tərtibatı ilə bağlı qeyd olunmuşdur ki: “Bir il sonra Nazim Bəykişiyev R.İbrahimbəyovun jurnalda çap olunmuş ‘Qum üzərində ev’ pyesi ilə tanış olur. Bu da onu hələ səhnə təcəssümü tapmamış əsərə dekorasiyalar yaratmağa həvəsləndirir” [İslamova, S., 2019, s. 126]. Ancaq sonradan bu iş başqa bir moskvalı rəssama həvalə edilsə də, Nazim Bəykişiyevin hazırladığı variant olduqca maraqlı alınmış və onun rəngkarlıq yaradıcılığında ev obrazlarından nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənmişdir.

Nazim Bəykişiyevin 1983-cü ildə Hüseyn Cavidin “İblis” əsəri üçün hazırladığı səhnəqrafik eskizlər rəssamın vizual obraz axtarışlarının özünəməxsus bədii ifadə vasitələri ilə formalaşdığını aydın şəkildə nümayiş

etdirir. Tamaşanın quruluşçu rejissoru Mehdi Məmmədov olmuş, səhnə tərtibatı isə Elçin Məmmədov və Nazim Bəykişiyevin birgə yaradıcılığı sayəsində ərsəyə gəlmişdir. Təqdim olunan tamaşanın eskizlərində metal konstruksiyalarını xatırladan sərt plastika elementləri, dağıntı və xaos hissini gücləndirən məkansal həllər, həmçinin pilləkən və ağac motivləri aparıcı vizual komponentlər kimi diqqəti cəlb edir. Bu elementlər əsərin fəlsəfi-dramatik məzmunu ilə üzvi şəkildə səsləşərək, müharibə və dağıntı fonunda cərəyan edən hadisələrin ümumi atmosferini simvolik bədii dil vasitəsilə ifadə edir. Eyni zamanda, qeyd etmək olar ki, bu səhnəqrafik yanaşma rəssamın rəngkarlıq yaradıcılığı ilə müqayisədə fərqli estetik istiqaməti ortaya qoyur. Onun rəngkarlıq əsərlərində kompozisiyanın daha sistemli və tarazlaşdırılmış quruluşu, təbiət və insan obrazlarının sakit, lirik və müşahidəyə əsaslanan emosional çalarlarla təqdim olunması ön plana çıxır. “İblis” tamaşası üçün hazırlanmış eskizlərdə isə əksinə, dramatik gərginlik, daxili ziddiyyətlər və simvolik xaosun vizual ifadəsi əsas bədii xətt kimi çıxış edir. Bu xüsusiyyətlər Nazim Bəykişiyevin obraz axtarışlarında mövzu və janrın tələblərinə uyğun olaraq çevik, dəyişkən və yaradıcı yanaşma sərgilədiyini göstərir.

Nazim Bəykişiyevin 1990-cı ildə “Sevilya ulduzu” tamaşası üçün hazırladığı səhnə tərtibatı eskizi onun vizual obraz yaratmaq istiqamətində apardığı bədii-estetik axtarışların diqqətəlayiq nümunələrindən biri kimi dəyərləndirilə bilər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu tamaşa da “Qum üzərində ev” tamaşası kimi səhnə təcəssümü tapmamış, buna baxmayaraq rəssam həmin tamaşa üçün səhnə tərtibatı eskizləri işləyib hazırlamışdır. Kompozisiya quruluşunda hər iki tərəfdə yerləşdirilmiş qapı elementləri arasında mərkəzdə təsvir olunan üç qadın fiquru əsas vizual yükü daşıyır. Xüsusilə orta və sol tərəfdə yerləşdirilmiş fiqurların əllərini dua vəziyyətində qaranlıq, dalğavari formaya malik və ağacı xatırladan elementə yönəltməsi səhnəyə dini-ritual xarakter qazandırır və bu məqam kompozisiyada aydın şəkildə vurğulanır. Rəssam bu səhnəqrafik yanaşmada vizual ifadə vasitələrinin imkanlarından səmərəli istifadə edərək sözsüz təsvir prinsipinə üstünlük vermiş, obrazların daxili məzmununun tamaşaçı tərəfindən hiss və təxəyyül vasitəsilə qavranılmasına şərait yaratmışdır. Bununla belə, rəngkarlıq əsərlərində Nazim Bəykişiyevin daha çox lirik və müşahidəçi mövqedən çıxış etdiyi, qadın obrazlarının isə sadələşdirilmiş, həyatla harmoniyada təqdim olunan fiqurlar şəklində ifadə olunduğu diqqəti cəlb edir. “Sevilya ulduzu” tamaşası üçün hazırlanmış səhnə eskizlərində isə qadın obrazları daha çox kübar, sosial və dini mənə yükü daşıyan simvolik xarakterlər kimi təqdim olunur. Bu baxımdan,

rəssamın rəngkarlıq əsərlərindəki qadın obrazları ilə səhnəqrafik eskizlərindəki qadın fiqurları arasında məzmun və funksional fərq aydın şəkildə nəzərə çarpır. Rəngkarlıqda bu obrazlar daha sakit, sadə həyat tərzini əks etdirən, gündəlik reallığa yaxın fiqurlar kimi təqdim edilirsə, səhnəqrafiyada onlar artıq sosial və dini mənə yükü daşıyan simvolik obrazlara çevrilir. Bu fərqli yanaşma rəssamın rəngkarlıq və səhnəqrafiya sahələrində müxtəlif vizual ifadə vasitələrinə müraciət etdiyini göstərməklə yanaşı, hər iki istiqamətdə emosional və estetik dərinliyə xüsusi önəm verdiyini də təsdiqləyir.

Nazim Bəykişiyevin rəngkarlıq yaradıcılığına nəzər saldıqda, onun “Abşeron” mövzusunda xüsusi diqqət yetirdiyi aydın görünür. Bu istiqamətdə ərsəyə gətirdiyi “Abşeron motivi” (1982), “Abşeronda qış” (2006), “Abşeron” (2006), “Abşeronda palma” (2006), “Abşeronda” (2006), “Abşeron” (2007), “Ovqat. Abşeronun günəşi” (2007) və “Abşeronda bahar” (2007) kimi əsərlər xüsusilə qeyd olunmalıdır. Bu nümunələrdə rəssam Abşeronun təbiətinə xas olan koloriti, iqlim sərtliyini və spesifik atmosferini bədii ifadə vasitələri ilə təqdim etməyə çalışmışdır. “Mehdi Məmmədov, Azər Paşa Nemətov, Hüseynağa Atakişiyev, Mehriban Ələkbərzadə kimi rejissorların tamaşalarına quruluşçu rəssam kimi əmək sərf edən N.Bəykişiyevin Ağdam Teatrında hazırlanan Anarın “Şəhərin yay günləri” əsərilə bağlı gözəl teatr eskizləri var” [Zəhra, 2007, 17 yanvar, s. 7]. Məhz bu tamaşaya hazırlanan eskizlərə diqqət yetirdikdə, burada yaradılan şəhər obrazında hiss olunan mühit rəssamın rəngkarlıq əsərlərində, xüsusilə “Abşeron” silsiləsində də müşahidə olunur. Beləliklə, aparılan tədqiqat göstərir ki, Nazim Bəykişiyevin yaradıcılığında rəngkarlıq və səhnəqrafiya bir-birindən tam ayrılan sahələr kimi deyil, əksinə, bir-birini tamamlayan və vahid estetik sistem yaradan paralel istiqamətlər kimi çıxış edir. Rəssamın vizual obraz axtarışları hər iki sahədə eyni ideya-estetik qaynaqlardan qidalanır, lakin fərqli bədii vasitələrlə ifadə olunur. Onun rəngkarlıq əsərlərində müşahidə olunan lirik ovqat, rəng harmoniyası, impressionist və abstrakt elementlərin sintezi səhnə tərtibatlarında yeni mənə qatları qazanaraq daha dinamik, dramatik və simvolik xarakter alır. “Mələk”, “ev”, “fəsillər” və “Abşeron” motivləri müxtəlif kontekstlərdə transformasiyaya uğrayır və həm sakit, harmonik mühitin, həm də gərgin, dramatik məkanın qurulmasına xidmət edir. Bu isə rəssamın obrazlara sabit deyil, çevik və çoxqatlı yanaşdığını göstərir. Eyni zamanda, tədqiqat nəticələri onu da göstərir ki, Nazim Bəykişiyev mövzu və janrın xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq bədii ifadə vasitələrini dəyişmək bacarığına malikdir. Onun səhnəqrafiyasında daha çox məkanın dramatik quruluşu və simvolik detallara üstünlük verildiyi halda,

rəngkarlıqda emosional sakitlik, müşahidəçilik və koloristik tarazlıq ön plana çıxır.

Onun əsərləri göstərir ki, müxtəlif sənət sahələri arasında sərhədlər nisbidir və yaradıcı yanaşma bu sahələri vahid bədii sistem daxilində birləşdirə bilər. Nəticə etibarilə, Nazim Bəykişiyevin yaradıcılığı Azərbaycan təsviri sənəti və teatr mədəniyyəti kontekstində vizual düşüncənin sintez nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İslamova S. Xalq rəssamı Nazim Bəykişiyevin teatr tamaşalarına verdiyi bədii tərtibat işləri // Təsviri sənət. – 2017. – URL: <https://medeniyyetdunyasi.az/wp-content/uploads/2023/11/XALQ-RESSAMI-NAZIM-BEYKISIYEVIN.pdf>

2. Rəhimli İ. İşıqdan nur içən, nur yağışlı rənglər // 525-ci qəzet. – 2007. – 25 oktyabr. – S. 7

3. Qasimov S. Azərbaycan təsviri sənətində lirik mövzuların təcəssümü. Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası. – 2015. – 11 dekabr. – S. 21.

4. İslamova S. Rəssam Nazim Bəykişiyevin yaradıcılığının formalaşması Azərbaycan səhnəqrafiyasının inkişafı kontekstində. // Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin ELMİ ƏSƏRLƏRİ – № 27, 2019 – URL: https://admiuelmieserler.az/storage/2025/10/elmi_eserler_27-6.pdf

5. Zəhra. Teatrda rəssam işi rejissorla tamaşaçı arasında körpü rolunu oynayır // 525-ci qəzet. – 2007. – 17 yanvar. – S. 7

Ulkar Alakbarova Sabuhi gizi

The Search for Visual Imagery in the Work of Nazim Baykishiyev:

In the Context of the Synthesis of Painting and Scenography

Summary: This article analyzes the search for visual imagery in the work of Nazim Baykishiyev within the context of the interaction between painting and scenography. The synthesis of impressionism and summaryionism, color harmony, and means of emotional expression stand out as the main artistic features in the artist's works. It is shown that such images as "Angel," "Home," "Seasons," and "Absheron" acquire different semantic nuances and undergo transformation both in painting and stage design. As a result of the study, it is determined that painting and scenography in the artist's work form a unified

aesthetic system that complements each other, reflecting the multilayered and flexible nature of his artistic thinking.

Key words: Nazim Baykishiyev, painting, scenography, visual image, angel, home, seasons.

Улькер Алекберова

**Поиск визуального образа в творчестве Назима Бейкишиева:
в контексте синтеза живописи и сценографии**

Резюме: В данной статье анализируются поиски визуального образа в творчестве Назима Бейкишиева в контексте взаимосвязи живописи и сценографии. В произведениях художника на первый план выходят такие основные художественные особенности, как синтез импрессионизма и абстракционизма, гармония цвета и средства эмоциональной выразительности. Показано, что такие образы, как «Ангел», «дом», «времена года» и «Абшерон», претерпевают изменения, приобретая различные семантические оттенки как в живописи, так и в сценическом оформлении. В результате исследования установлено, что в творчестве художника живопись и сценография образуют единую взаимодополняющую эстетическую систему, отражающую многослойный и гибкий характер его художественного мышления.

Ключевые слова: Назим Бейкишиев, живопись, сценография, визуальный образ, ангел, дом, времена года.